

MOŠKI GROB / 1885 Z VRTA NARODNEGA MUZEJA
V LJUBLJANI
POZNORIMSKE IN BARBARSKE LEDVIČASTE PASNE SPONE
Z OVALNIM OKOVOM

DAVORIN VUGA

Zavod SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine, Plečnikov trg 2,
YU-61000 Ljubljana

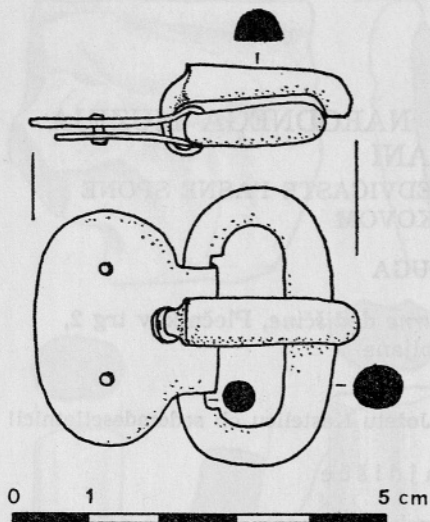
Prof. dr. Jožetu Kastelicu ob sedemdesetletnici!

Najdba in najdišče

Moški grob / 1885¹ izvira iz manjše emonske nekropole, ki so jo odkrili pri gradnji novega poslopja Kranjskega deželnega muzeja Rudolfin, sedanjega Narodnega muzeja v Ljubljani.² Grobišče je na zemljišču med severnim pročeljem muzejske stavbe in Tomšičevo (nekdanjo Knafljevo) ulico. Sondiranje na muzejskem vrtu leta 1964 je prineslo nove najdbe,³ vendar je očitno nekaj grobov še neodkritih. Zaradi dokumentarne vrednosti objavljamo tisti del izvirnega poročila o najdbi moškega groba / 1885, ki je pomemben za njeno razumevanje; poročilo je izšlo v soboto, 12. septembra 1885 v *Laibacher Wochenblatt* (odslej LW) No. 266 z naslovom *Antiker Fund*. Pisec je anonimen, vendar gre nedvomno za muzealnega kustosa Dragotina Dežmana = Carla Deschmanana. Začetni del poročila se glasi: *Prejšnji teden je bilo na severni strani Rudolfina pri kopanju odtočnega kanala v globini 1,80 m odkrito moško okostje. Na levi strani okostnjaka je ležal železen nožiček, na sredini pa masivna srebrna pasna spona s presegajočim topim trnom, . . . Najdeno je bilo tudi nekaj črepinj posode in rimska bakrena novca. Dobro ohranjeni novc, Maximinus Daza, je bil kovan v Sisciji. Na zadnji strani ima upodobljenega genija s skodelo v desni in rogom izobilja v levi roki, z napisom GENIO AVGVSTI. Drugi novc, slabo ohranjen in komaj čitljiv, je iz konstantinskega časa.*⁴ Leta 1888 je Dežman ponovno poročal o najdbi moškega groba / 1885, tokrat v *Mittheilungen der Central Commission* (odslej MCC), s čimer je skušal seznaniti tudi evropsko strokovno javnost; žal je ta njegova notica že okrnjena.⁵ Zadnjič je Dežman omenil najdbo v svojem *Führerju*; ni pisal več o grobni celoti, ampak le o srebrni pasni sponi.⁶ Prvi je fotografijo pasne spona objavil Müllner v svojih *Typische Formen*; kot najdišče predmeta je navedel le splošno oznako *Laibach*.⁷

Opis edinega ohranjenega pridevka

Srebrna pasna spona z ledvičastim okvirjem, topo zaključenim ravnim trnom in ovalnim okovom. Sestavni deli spona so bili vliiti v kalupu; na okvir je bil najprej pritrjen trn in nato okov. Spodnji zapognjeni konec okova je bil pri-

Sl. 1: Emona (Ljubljana), vrt Narodnega muzeja, moški grob / 1885. Srebro. Risala N. Orel.

Abb. 1: Emona (Ljubljana), Garten des Narodni muzej, Männergrab / 1885. Silber. Zeichnung N. Orel.

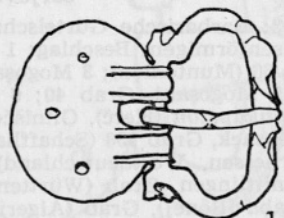
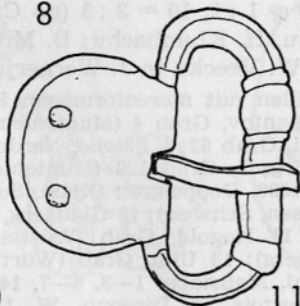
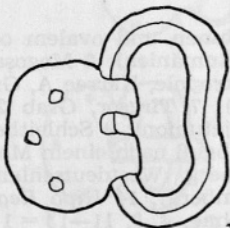
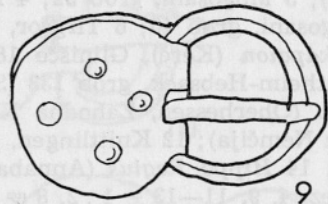
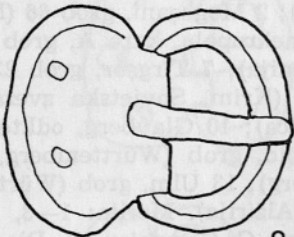
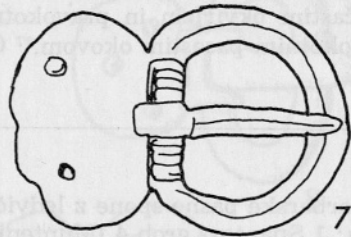
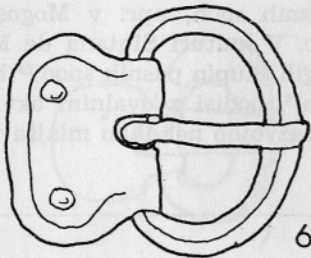
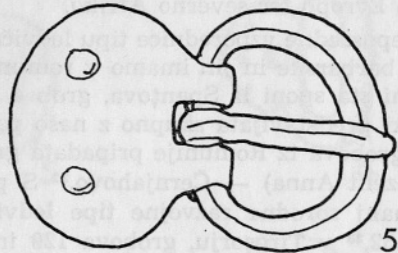
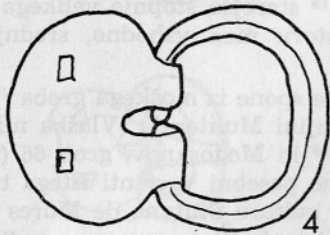
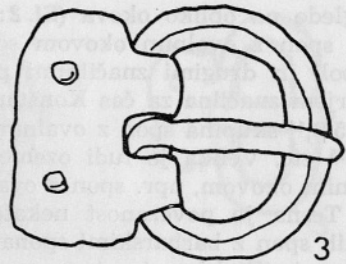
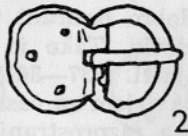
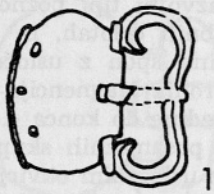
kovan na zgornjega s srebrnima zakovicama. Dolžina pasne spona: 4,2 cm. Širina okvirja: 3,8 cm. Največji presek okvirja: 0,65 cm. Inv. št. R 2164, hrani Narodni muzej v Ljubljani (Sl. 1).⁸

Problematika poznorimskih in barbarskih ledvičastih pasnih spon z ovalnim okovom

Pasna spona iz moškega groba / 1885 je razvojno tesno povezana s poznorimskimi pasnimi sponami z ovalnim okovom. Verjetno se je razvila iz skupine pasnih spon z usločenim okvirjem.^{8a} Našo domnevo potrjuje npr. medsebojna primerjava dveh tipov te skupine spon iz Burgheima, grob 21/1953 (Bavarska) in Ságvárja (kom. Somogy, Madžarska).⁹ Seveda ne moremo povsem izključiti možnosti vplivov s strani pasnih spon s polkrožnim¹⁰ ali ovalnim okvirjem,¹¹

Sl. 2: Primeri poznorimskih pasnih spon z usločenim, polkrožnim in ovalnim okvirjem: 1 *Poetovio* (Ptuj), Zg. Breg; 2 *Neviodunum* (Drnovo), moški grob / 1891; 3–10 *Intercisa* (Dunapentele, Madžarska); 11 Abbeville (départ. Aisne, Francija), grob 4; 12 Ohrid (Makedonija). Vse brez merila (po I. Curkovi, *Intercisi II*, V. Lahtovu, P. Petruju in H. Roosensovi).

Abb. 2: Beispiele spätantiker Gürtelschnallen mit geschweiftem, halbkreisförmigem und ovalem Rahmen: 1 *Poetovio* (Ptuj), Zg. Breg; 2 *Neviodunum* (Drnovo), Männergrab / 1891; 3–10 *Intercisa* (Dunapentele, Ungarn); 11 Abbeville (Départ. Aisne, Frankreich), Grab 4; 12 Ohrid (Makedonien). Alle ohne Maßstab (nach I. Curk, *Intercisi II*, V. Lahtov, P. Petru und H. Roosens).

10

11

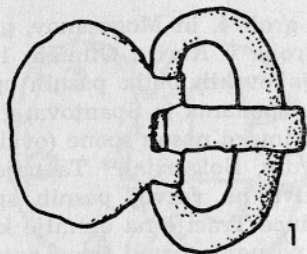
12

ne glede na obliko okova (Sl. 2: 1—12).¹² Posamezni razvojni tipi poznorimskih spon z ovalnim okovom so dobro datirani v grobnih celotah, in sicer z oboli in drugimi značilnimi pridevki. Tako je skupina spon z usločenim okvirjem značilna za čas Konstancija II. (337—361)¹³ oziroma Magnencija (350 do 353),¹⁴ skupina spon z ovalnim okvirjem za čas od sredine do konca 4. stoletja¹⁵ etc. Velika je tudi ozemeljska razprostranjenost posameznih skupin z ovalnim okovom, npr. spon z ovalnim okvirjem,¹⁶ spon z usločenim okvirjem¹⁷ etc. Tesna je povezanost nekaterih tipov posameznih skupin poznorimskih pasnih spon z barbarskimi sponami 5. stoletja,¹⁸ starejše stopnje velikega preseljevanja ljudstev torej na prostranem prostoru med vzhodno, srednjo in južno Evropo ter severno Afriko.

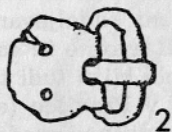
Neposredne vzporednice tipu ledvičaste pasne spone iz moškega groba / 1885 so le barbarske in jih imamo v romunski pokrajini Muntenija (Vlaška nižina). Takšni sta sponi iz Spanțova, grob 4 (Sl. 3: 1)¹⁹ in Mogoșanov, grob 66 (Sl. 3: 2),²⁰ ki predstavljata skupno z našo pasno spono posebni varianti istega tipa.²¹ Oba grobova iz Romunije pripadata grobiščem kulture Sîntana de Mureș (Maros Szént Anna) — Černjahovo.²² S področja iste kulture poznamo tudi bolj ali manj sorodne razvojne tipe ledvičastih pasnih spon, npr. v Mogoșanih, grob 52,²³ v Tîrșorju, grobova 129 in 238²⁴ etc. V kulturi Sîntana de Mureș — Černjahovo so zastopani tudi številni tipi drugih skupin pasnih spon,²⁵ bodisi z ledvičastim okvirjem in pravokotnim okovom²⁶, bodisi z ovalnim okvirjem in pravokotnim pasastim okovom.²⁷ Časovno in razvojno nekoliko mlajša vzpo-

Sl. 3: Barbarske pasne spone z ledvičastim okvirjem in ovalnim ali podkvastim okovom: 1 Spanțov, grob 4 (Muntenija, Romunija); 2 Mogoșani, grob 66 (Muntenija); 3 Mogoșani, grob 52; 4 *Emona*, severna nekropola, kare A, grob 232; 5 Mogoșani, grob 40; 6 Tîrșor, grob 129 (Muntenija); 7 Tîrșor, grob 238; 8 *Pantikápaion* (Kerč), Glinišče 1896, dvojni grob (Krim, Sovjetska zveza); 9 Schleithem-Hebsack, grob 133 (Schaffhausen, Švica); 10 Glauberg, odlitek po kalupu (Oberhessen, Zahodna Nemčija); 11 Nagold, grob (Württemberg, Zahodna Nemčija); 12 Knittlingen, grob (Württemberg); 13 Ulm, grob (Württemberg); 14 *Hippo Regius* (Annaba [Bône]), grob (Alžirija). Merila: 1—3, 5—7, 14 brez, 4, 9, 11—13 = 1 : 2, 8 = 1 : 1, 10 = 2 : 3 (po C. Courtoisu, G. Diaconu, W. U. Guyanu, K. D. Hasslerju, H. Klumbachu; B. Mitrei, C. Predi; L. Plesničarjevi, W. Veecku in J. Wernerju).

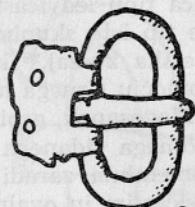
Abb. 3: Barbarische Gürtelschnallen mit nierenförmigem Rahmen und ovalem oder hufeisenförmigem Beschlag: 1 Spanțov, Grab 4 (Muntenien, Rumänien); 2 Mogoșani, Grab 66 (Muntenien); 3 Mogoșani, Grab 52; 4 *Emona*, Nordnekropole, Karree A, Grab 232; 5 Mogoșani, Grab 40; 6 Tîrșor, Grab 129 (Muntenien); 7 Tîrșor, Grab 238; 8 *Pantikápaion* (Kerč), Glinišče 1896, Doppelgrab (Krim, Sowjetunion); 9 Schleithem — Hebsack, Grab 133 (Schaffhausen, Schweiz); 10 Glauberg, Abguß nach einem Model (Oberhessen, Westdeutschland); 11 Nagold, Grab (Württemberg, Westdeutschland); 12 Knittlingen, Grab (Württemberg); 13 Ulm, Grab (Württemberg); 14 *Hippo Regius* (Annaba [Bône]), Grab (Algerien). Maßstäbe: 1—3, 5—7, 14 ohne, 4, 9, 11—13 = 1 : 2, 8 = 1 : 1, 10 = 2 : 3 (nach C. Courtois, G. Diaconu, W. U. Guyan, K. D. Hassler, H. Klumbach; B. Mitrea, C. Preda; L. Plesničar, W. Veeck und J. Werner).

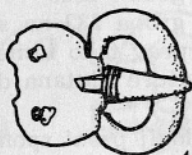
1

2

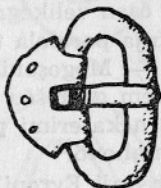
3

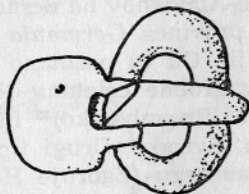
4

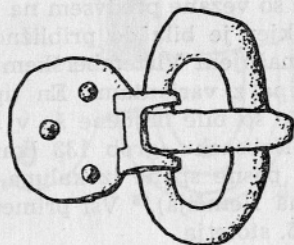
5

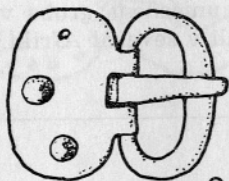
6

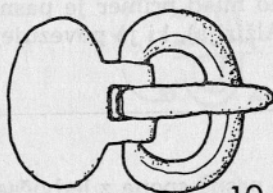
7

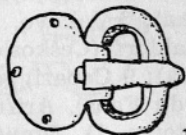
8

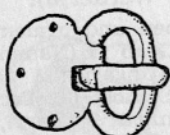
9

10

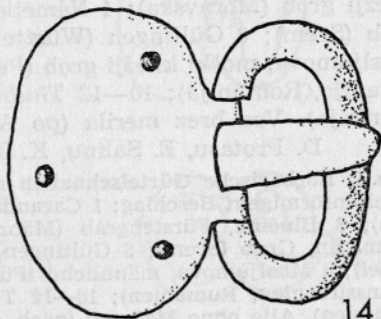
11

12

13

14

rednica tipu ledvičastih pasnih spon iz Spanžova, grob 4, in Mogošanov, grob 66, je tip iste skupine pasnih spon iz dvojnega groba v Kerču, Glinišče 1896 (Sovjetska zveza),²⁸ ki pomeni nadaljevanje črnjahovskih oblik pasnih spon na območju Črnega morja. Razvojno in časovno je sponama iz Spanžova, grob 4, in Mogošanov, grob 66, zelo blizu tudi tip poznorimske pasne spone (ovalne) iz dvojnega zidanega groba v Pravišču (okr. Plovdiv, Bolgarija).²⁹ Ta najdba je pomembna zaradi možnosti neposrednega vpliva na razvoj pasnih spon z ledvičastim in ovalnim okvirjem iz antične province Tracije na ozemlje kulture Sîntana de Mureş — Črnjahovo oziroma na poznejši razvoj tipov pasnih spon v času velikega preseljevanja ljudstev.

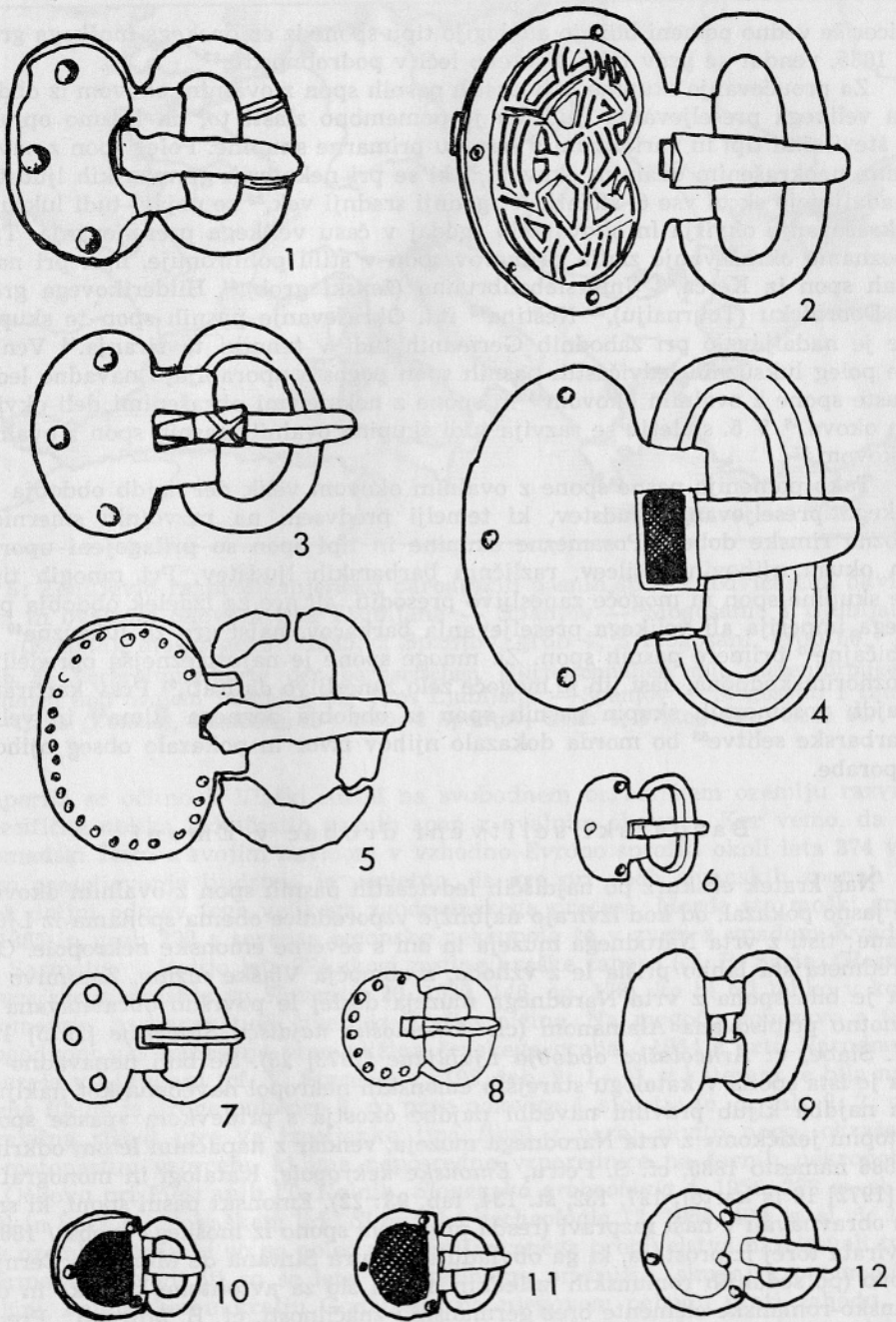
Bližnja paralela tipu pasnih spon Ljubljana, moški grob / 1885 — Spanžov, grob 4 — Mogošani, grob 66, je tudi pasna spona iz groba 232 na severnem emonskem grobišču v Ljubljani, kare A,³⁰ ki jo lahko prav tako tesneje povežemo z nekaterimi podobnimi najdbami s področja kulture Sîntana de Mureş — Črnjahovo.³¹

V srednji Evropi sicer poznamo nekaj bližnjih analogij pasni sponi iz moškega groba / 1885, vendar se le-te v podrobnostih razlikujejo in pomenijo mlajše razvojne tipe skupine ledvičastih pasnih spon z ovalnim okovom. Te najdbe so vezane predvsem na poselitveno ozemlje Alamanov na desnem bregu Rena, kjer je bila do približno leta 260 rimska provinca *Germania Superior* (na današnjem Virtemberškem v Zahodni Nemčiji). Od tu poznamo dva različna tipa z variantami. En tip pomeni spona iz grobne celote v Nagoldu,³² variante so bile najdene še v Knittlingenu (oboje Virtemberško)³³ in Schleithemu-Hebsacku, grob 133 (kanton Schaffhausen, Švica).³⁴ Drugi tip pomeni odlitek pasne spone iz kalupa, najdenega na Glaubergu (Zgornje Hessensko, Zahodna Nemčija).³⁵ Vsi primeri teh alamanskih pasnih spon so iz druge polovice 5. stoletja.

Razvojno zelo mlad primer je pasna spona iz uničenega groba v Annabi — *Hippo Regius* (Alžirija), ki jo povezujejo z Vandali v severni Afriki.³⁶ Po obliki

Sl. 4: Barbarske pasne sponे z ledvičastim okvirjem in ovalnim ali podkvastim okovom: 1 Caranda (dép. Aisne); 2 Heillot, grob 17 (Namur, Belgija); 3 Blučina, knežji grob (Moravska); 4 Németskér, grob (Madžarska); 5 Jakovo, Kormadin, grob (Srem); 6 Gültingen (Württemberg); 7 Nový Šaldorf (Češkoslovaška); 8 Musljumova, moški knežji grob (Perm, Sovjetska zveza); 9 Cepari, grob (Transilvanija, Romunija); 10—12 *Thuburbo Maius* (Pont du Fahs), Arifridov grob (Tunizija). Vse brez merila (po AA Hung, C. Courtoisu, D. Dimitrijevičevi, D. Protasu, E. Salinu, K. Tihelki, W. Veecku in J. Wernerju).

Abb. 4: Barbarische Gürtelschnallen mit nierenförmigem Rahmen und ovalem oder hufeisenförmigem Beschlag: 1 Caranda (dép. Aisne); 2 Heillot, Grab 17 (Namur, Belgien); 3 Blučina, Fürstengrab (Mähren); 4 Németskér, Grab (Ungarn); 5 Jakovo, Kormadin, Grab (Srem); 6 Gültingen (Württemberg); 7 Nový Šaldorf (Tschechoslowakei); 8 Musljumova, männliches Fürstengrab (Perm, Sowjetunion); 9 Cepari, Grab (Transilvanien, Rumänien); 10—12 *Thuburbo Maius* (Pont du Fahs), Arifridosgrab (Tunesien). Alle ohne Maßstab (nach AA Hung, C. Courtois, D. Dimitrijevič, D. Protase, E. Salin, K. Tihelka, W. Veeck und J. Werner).

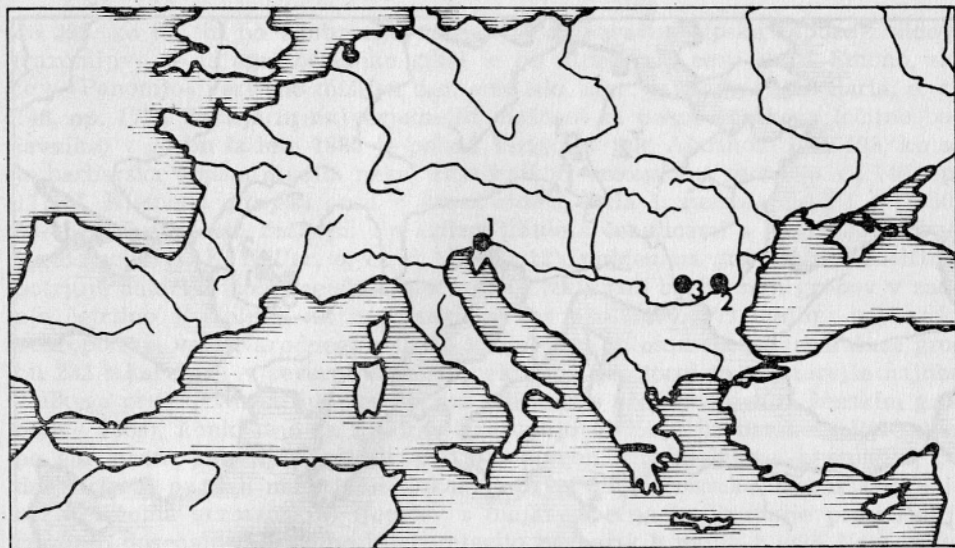
sicer še vedno pomeni bližnjo analogijo tipu spon iz emonskega moškega groba / 1885, vendar se prav tako bistveno loči v podrobnostih.³⁷

Za proučevanje skupine ledvičastih pasnih spon z ovalnim okovom iz obdobja velikega preseljevanja ljudstev je pomembno zlasti to, da imamo opraviti s številnimi tipi in variantami v sestavi primarne skupine. Poleg spon z navadnim, neokrašenim ovalnim okovom,³⁸ ki se pri nekaterih germanskih ljudstvih nadaljujejo skozi vse 6. stoletje v zgodnji srednji vek,³⁹ se pojavi tudi luksuzno okraševanje okvirja in okova zelo zgodaj v času velikega preseljevanja. Tako poznamo okraševanje zlatih primerov spon v stilu polihromije, npr. pri najdbah spon iz Kerča,⁴⁰ Untersiebenbrunna (ženski grob),⁴¹ Hilderikovega groba v Doornicku (Tournaiju),⁴² Neština⁴³ itd. Okraševanje pasnih spon te skupine se je nadaljevalo pri zahodnih Germanih tudi v tehniki tavširanja.⁴⁴ Vendar se poleg luksuznih ledvičastih pasnih spon pogosto uporabljajo navadne ledvičaste spon z ovalnim okovom⁴⁵ in spon z nekaterimi okrašenimi deli okvirja in okova.⁴⁶ V 5. stoletju se razvija tudi skupina ovalnih pasnih spon z ovalnim okovom.⁴⁷

Tako pomenijo pasne spon z ovalnim okovom velik del najdb obdobja velikega preseljevanja ljudstev, ki temelji predvsem na razvojnih smernicah pozne rimske dobe.⁴⁸ Posamezne skupine in tipi spon so prilagojeni uporabi in okusu njihovih nosilcev, različnih barbarskih ljudstev. Pri mnogih tipih te skupine spon ni mogoče zanesljivo presoditi, ali gre za izdelek obdobja poznega imperija ali velikega preseljevanja barbarov, najsi gre za luksuzne⁴⁹ ali običajne⁵⁰ primere pasnih spon. Za mnoge spon je najustreznejša opredelitev poznorimskodobna, dasi jih je mogoče zelo zanesljivo datirati.⁵¹ Prav kartiranje najdb posameznih skupin pasnih spon iz obdobja poznega Rima⁵² in velike barbarske selitve⁵³ bo morda dokazalo njihov izvor in pokazalo obseg njihove uporabe.

Barbarski selitveni drobec v Emoni

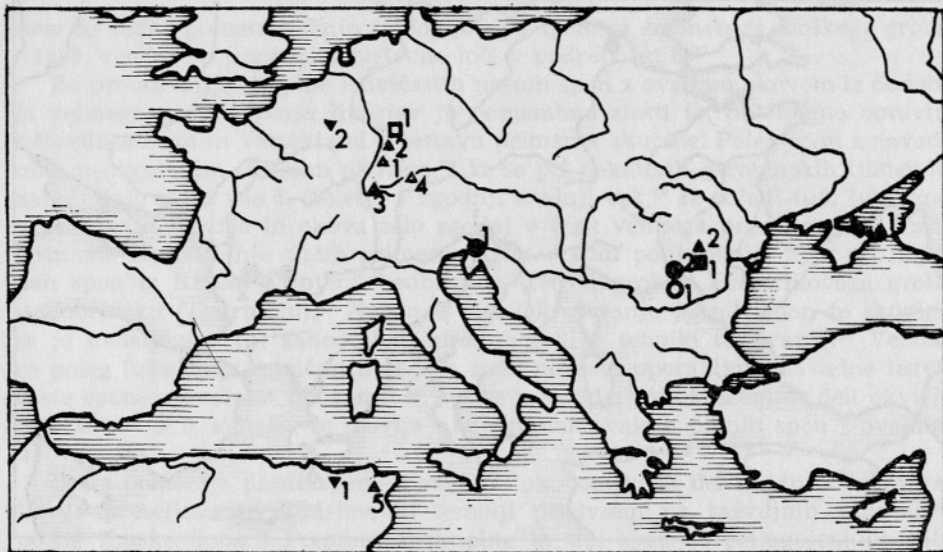
Naš kratek ekskurz po najdiščih ledvičastih pasnih spon z ovalnim okovom je jasno pokazal, od kod izvirajo najbližje vzporednice obema sponama iz Ljubljane: tisti z vrta Narodnega muzeja in oni s severne emonske nekropole. Oba predmeta sta lahko prišla le z vzhoda, z območja Vlaške nižine. Zanimivo je, da je bila spona z vrta Narodnega muzeja doslej le površno obravnavana in zmotno pripisovana Alamanom (cf. *Arheološka najdišča Slovenije* [1975] 190. M. Slabe, v: *Arheološka obdobja Ljubljane* [1973] 28). Še bolj nenavadno je, da je ista spona v katalogu starejših emonskih nekropol navedena kot naključna najdba kljub pravilni navedbi najdbe okostja s pridevkom »pasne spon s topim jezičkom« z vrta Narodnega muzeja, vendar z napačnim letom odkritja (1886 namesto 1885, cf. S. Petru, *Emonske nekropole*, Katalogi in monografije 7 [1972] 16 [s karto], 127, 132, št. 134, tab. 93: 22). Emonski pasni sponi, ki smo ju obravnavali v naši razpravi (resda predvsem spono iz moškega groba / 1885), izvirata torej iz prostora, ki ga obvladuje kultura Sintana de Mureș — Černjahovo (po sedanjih romunskih izsledkih naj bi šlo za avtohtone karpške in dačansko-romanske elemente brez germanskih značilnosti, cf. B. Mitrea-C. Preda, o. c., 186 s., vendar menimo, da prav zaradi zgodovinskih dogajanj ob spodnji Donavi konec 4. stoletja Gotov ne bi smeli prezreti). Pod vplivi iz rimskega

Sl. 5: Zemljevid razprostranjenosti barbarskih pasnih spon z ledvičastim okvirjem in ovalnim okovom tipa Ljubljana — Spantov — Mogošani: 1 Ljubljana (*Emona*), moški grob / 1885; 2 Spantov, grob 4; 3 Mogošani, grob 66.

Abb. 5: Verbreitungskarte der barbarischen Gürtelschnallen mit nierenförmigem Rahmen und ovalem Beschlag des Typs Ljubljana — Spantov — Mogošani: 1 Ljubljana (*Emona*), Männergrab / 1885; 2 Spantov, Grab 4; 3 Mogošani, Grab 66.

imperija se očitno v Vlaški nižini na svobodnem barbarškem ozemlju razvije specifična oblika ledvičastih pasnih spon z ovalnim okovom. Ker vemo, da so nomadski Huni s svojim navalom v vzhodno Evropo sprožili okoli leta 374 veliko preseljevanje ljudstev, je verjetno, da gre pri obeh emonskih sponah za nek daljni odmev tega velikega zgodovinskega procesa. Morda sta moški grob / 1885 in grob 232 s severne emonske nekropole že v zvezi z vpadom Kvadov in Sarmatov v Italijo leta 374 skozi zasilne kraške zapore (cf. B. Saria, *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo* 20, 1939, 146, op. 178), ko bi bil lahko v konglomeratu barbarov tudi živelj iz Vlaške nižine. Na mogočo povezavo s tem dogodkom nas napeljuje prav bližina ženskega groba / 1964 z vrta Narodnega muzeja v Ljubljani (cf. V. Stare, o. c., 198, tab. 9: 1—4), v katerem je bila najdena fibula iz druge polovice 3. do prve polovice 4. stoletja (o. c., tab. 9: 2; nepravilna risba) (gre za izpeljanko tipa fibul z nazaj zavito nogo, okrašeno z metopastim vzorcem, ki ima neposredne vzporednice na žarnih nekropolah v Očkovu pri Piešt'anih [T. Kolník, *Slovenská archeológia* 4, 1956, 233 ss, sl. 9: 12] in Šal'i na Slovaškem [id., *Slovenská archeológia* 12, 1964, 409 ss, sl. 6: 10], na ozemlju torej, ki so ga poleg neidentificiranega prebivalstva naseljevali tudi germanski Kvadi [ti so se leta 401 večinoma pridružili, skupaj s panonskimi Alani, vandalskemu kralju Godigiselu na njegovem pohodu proti zahodu, cf. id., *Slovenská archeológia* 4, 1956, 288 s.]). Nadaljnja možnost, s katero lahko povežemo zlasti moški grob / 1885, je nek sovražni pohod v Panonijo leta 391

Sl. 6: Zemljevid razprostranjenosti različnih tipov barbarskih pasnih spon z ledvičastim okvirjem in ovalnim ali podkvastim okovom:

Abb. 6: Verbreitungskarte der verschiedenen Typen der barbarischen Gürtelschnallen mit nierenförmigem Rahmen und ovalem oder hufeisenförmigem Beschlag:

- 1 Ljubljana (*Emona*), severna nekropola, grob 232
- 1 Ljubljana (*Emona*), Nordnekropole, Grab 232
- 2 Mogošani, grob
- 2 Mogošani, Grab
- 1 Mogošani, grob 52
- 1 Mogošani, Grab 52
- 1 Tîrğșor, grob 129
- 1 Tîrğșor, Grab 129
- ▲ 1 Kerč (*Pantikápaion*), Glinišče 1896, dvojni grob
- 1 Kerč (*Pantikápaion*), Glinišče 1896, Doppelgrab
- 2 Tîrğșor, grob 238
- 2 Tîrğșor, Grab 238
- △ 1 Nagold, grob
- 1 Nagold, Grab
- 2 Knittlingen, grob
- 2 Knittlingen, Grab
- 3 Schleithem — Hebsack, grob 133
- 3 Schleithem — Hebsack, Grab 133
- 4 Ulm, grob
- 4 Ulm, Grab
- 5 Pont du Fahs (*Thuburbo Maius*), Arifridov grob
- 5 Pont du Fahs (*Thuburbo Maius*), Arifridosgrab
- 1 Glauberg
- 1 Glauberg
- ▼ 1 Annaba (*Hippo Regius*), grob
- 1 Annaba (*Hippo Regius*), Grab
- 2 Heillot, grob 17
- 2 Heillot, Grab 17

do 392, ko naj bi po Ambroziju okrepili tudi naravne alpske zapore z zidovi (razumljivo se je agresor lahko gibal le po itinerarski cesti skozi Emono, saj je s »Panonijo« verjetno mišljen tudi emonski ager; v vpadu cf. B. Saria, o. c., 146, op. 177). Zadnja in najverjetnejša možnost za pokop moškega (očitno bojevnik) v grobu iz leta 1885 je pohod Vizigotov pod Alarihom leta 403, ko se je barbarska vojska mudila nekaj časa tudi na emonskem ageru (o. c., 146, op. 177. J. Klemenc, *Ptujski grad v kasni antiki*, Dela 1. razreda SAZU 4 [1950] 63—67). Tudi pozni razvojni tip križne fibule s čebulicami s konca 4. stoletja (za datacijo cf. E. Keller, o. c., sl. 11: 12; 12), najden na gradbišču Rudolfina, potrjuje datacijo izolirane skupinice najbrž izključno barbarskih grobov v zadnjo četrtino 4. stoletja ali najkasneje v čas okoli 400. Pri majhni barbarski nekropoli na vrtu Narodnega muzeja v Ljubljani in osamelem barbarskem grobu 232 s kareja A v severni emonski nekropoli gre torej za najstarejše najdbe velikega preseljevanja ljudstev pri nas (obenem s prej omenjenim ženskim grobom / 1964), konkretno za najstarejšo stopnjo obdobja barbarske selitve, kar po eni strani potrjuje strateško-taktični pomen Emone konec 4. stoletja, po drugi strani pa tudi materialno dokazuje prve velike premike barbarskih (najbrž večinoma germanskih) ljudstev z meja imperija in Panonije proti Italiji (za našo dosedanj, pravilno interpretacijo barbarskih najdb z vrta Narodnega muzeja v Ljubljani cf. D. Vuga, *Balcano — Slavica* 9, 1980, 18, 24).

¹ Navedeno oznako za pomembno emonsko najdbo tako prvič uvajamo v slovensko starinoslovje. — Razprava o moškem grobu / 1885 je bila napisana že v začetku leta 1973 in jo objavljamo le z neznatnimi dopolnitvami.

² Prva literatura o grobišču: (C. Deschmann), *LW* 1885, 12. 9., Nr. 266 (*Antiker Fund*). Id., *MCC NF* 14, 1888, 5, op. 2. Id., *Führer durch das Krainische Landes — Museum Rudolfinum in Laibach* (1888) 116, Nr. 1 (odslej *Führer*). — Od vseh starejših najdb s tega grobišča je v Narodnem muzeju poleg pasne spone le še fragmentirana križna fibula s čebulicami, ki jo bomo obdelali v posebnem članku, skupaj z drugimi najmlajšimi fibulami tega tipa na Slovenskem.

³ Sondirala je Vida Stare, sedanji višji kustos Narodnega muzeja, cf. *Varstvo spomenikov* 9, 1962—1964 (1965), 198 s, tab. 9: 1—4 (odslej *VS*). — Grob bomo obdelali v posebni razpravi, kjer bomo predstavili osrednji pridevek, varianta fibule z nazaj zavito nogo in metopasto strešico, v prostoru med Moravsko, Slovaško in Slovenijo.

⁴ Prinašamo tudi nemški original tega dela poročila: *In der vorigen Woche wurde an der Nordseite des Rudolfinums beim Ausheben eines Wasserabflussgrabens in einer Tiefe von 1,80 Meter ein männlicher Leichnam aufgedeckt. An der*

linken Seite der Leiche lag ein kleines, eisernes Messerchen, in der Mitte eine starke, silberne Gürtelschnalle mit übergreifendem, stumpfem Dorn, ... Ausser etlichen Gefäßscherben kamen dort auch zwei römische Kupfermünzen vor; die eine, ein Maximinus Daza, zu Siscia geprägt, gut erhalten, trägt an der Reversseite die Darstellung des Genius mit der Schale in der rechten und mit dem Füllhorn in der linken Hand, mit der Umschrift GENIO AVGVSTI, die zweite, schlecht erhaltene und kaum leserliche, ist eine Münze aus der constantinischen Zeit.

⁵ Dežman v svojem drugem opisu moškega groba / 1885 v *MCC NF* 14, 1888, 5, op. 2 črepinj posode sploh ne omenja. Za železen nož navaja le, da je ležal *zur Seite*. Za drugi slabo ohranjeni novoc tokrat pravi, da je Konstantinov.

⁶ Ker Dežman piše, da je bila *masivna pozlačena bronasta križna fibula s šarnirjem* (sicer fibula s čebulicami poznega tipa s konca 4. stoletja, op. a.) *najdena na gradbišču Rudolfina: zraven je ležala* (srebrna pasna spona), cf. K. Deschmann, *Führer*, 116, Nr. 1, bi nas ta podatek zlahka zavedel, da gre še za neko drugo pasno spono. Toda tudi srebrna pasna spona, ki jo danes hrani Narodni muzej, inv. št. R 2164, ima oznako najdišča *Rudolfinum*. Očitno je Dežman svoj

stavek nekoliko nerodno oblikoval in se tisti zraven nanaša na najdbo srebrne pasne sponे v moškem grobu / 1885. Če bi šlo za dvojce različnih pasnih spon, bi bil Dežman to prav gotovo izrecno poudaril. Tudi opis pasne sponе R 2164 se povsem ujema z opisom sponе v izvornem Dežmanovem poročilu iz l. 1885.

⁷ A. Müllner, *Typische Formen aus den archäologischen Sammlungen des krainischen Landesmuseums Rudolfinum in Laibach in photographischen Reproduktionen* (1900) tab. 57: 19.

⁸ Pasno spono je dovolil objaviti pokojni ravnatelj dr. Peter Petru. Na tem mestu se klanjamo njegovemu spominu.

^{8a} Primerjaj za en tip pasnih spon te skupine spono iz Karmacsá, grob 2 (okolica Keszthelyja, Madžarska), cf. K. Sági, *Acta Archaeologica Academiae scientiarum Hungaricae* 12, 1960, 187 ss, tab. 94: 2. Za drug tip te skupine primerjaj sponi z zemljišča rimske naselbine in poznorimskega grobišča na Zgornjem Bregu na Ptuj, cf. I. Mikl-Curk, *Časopis za zgodovino in narodopisje* Nova vrsta 2 (37), 1966, 46 ss, tab. 5: 4 (odslej ČZN NV). Ead., *Arheološki vestnik* 15—16, 1964—1965, 259 ss, tab. 3: 4 (odslej AV).

⁹ Pri tipu pasne sponе iz Burgheima, grob 21 (1953) gre za bolj usločen, pri tipu iz Ságvárja za manj usločen primer okvira pasne sponе. Slednji je že skoraj povsem ledvičaste oblike, cf. E. Keller, *Die spätrömischen Grabfunde in Südbayern*, Veröffentlichungen der Kommission zur archäologischen Erforschung des spätrömischen Raetien 8, Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 14 (1971) sl. 18: 3, tab. 16: 2.

¹⁰ Primerjaj pasno spono iz Ságvárja, cf. E. Keller, o. c., sl. 18: 1.

¹¹ Primerjaj pasni sponi iz: Ságvárja, cf. E. Keller, o. c., sl. 18: 2; Drnovega, moški grob / 1891, cf. P. Petru, *Razprave I. razreda SAZU* 6, 1969, 195 ss, tab. 1: 14.

¹² Oblika okova in število zakovic varirata, primerjaj sponе iz Altenstadta, grob B (Bavarsko), in Burgheima, grob 21 (1953) in grob 27 (1953), cf. E. Keller, o. c., tab. 35: 5; 16: 2, 5. Povsem analogno obliko imajo tudi pasne sponе s pravokotnim okovom, primerjaj spono iz Altenstadta, grob 7, cf. E. Keller, o. c., tab. 32: 1.

¹³ Primerjaj datacije naslednjih pasnih spon te skupine: tip sponе z usločnim okvirom in trnom v obliki stilizira-

nega cvetnega pestiča iz groba 26 v Dunapentelu — Intercisi (Madžarska) je bil najden skupaj z malim broncem Konstancija II. (337—361), cf. S. Paulovics, *Die römische Ansiedlung von Dunapentele (Intercisa)*, *Archaeologia Hungarica* n. s. 2, 1926 (1927) 121 s, sl. 51; tip z usločnim okvirom iz Karmacsá, grob 2 je datiran z desetimi malimi bronci Konstancija II., cf. K. Sági, o. c., 218 s, tab. 94: 2.

¹⁴ Tip pasne sponе z močno profiliranim usločnim okvirjem iz Abbevilla, grob 4 (dép. Aisne, severna Francija) je bil najden skupaj z novci Konstansa (333—350) in Magnencija (350—353). H. Roosens postavlja grob v tretjo četrtino 4. stoletja, cf. H. Roosens, *Quelques mobiliers funéraires de la fin de l'époque romaine dans le Nord de la France*, *Dissertationes archaeologicae Gandenses* 7 (1962) 13 s, tab. 1: 9.

¹⁵ Primerjaj datacije naslednjih tipov te skupine: tip pasne sponе iz Drnovega, moški grob / 1891 je datiran s fibulo s čebulicami Kellerjevega tipa 4, varianta A, v čas med 350 in 380, cf. P. Petru, o. c., tab. 1: 14; za datacijo fibule cf. E. Keller, o. c., sl. 11: 9; 12; tip z ovalnim okvirom in pravokotno profiliranim zadnjim delom trna ter z ovalnim okovom iz Pravišča (okr. Plovdiv, Bolgarija) datira v zadnjo četrtino 4. stoletja oziroma v čas okoli leta 400 fibula s čebulicami, ki jo glede na širino noge in bolj stisnjen lok lahko uvrstimo med tipe, ki so blizu Kellerjevemu tipu 5 (370—400), cf. P. Detev, *Godišnik na Narodnija arheološki muzej Plovdiv* 6, 1968, 150, sl. 17. Za datacijo fibule cf. E. Keller, o. c., sl. 11: 12; 12.

¹⁶ Primerjaj tip spon s stiliziranimi delfinčkoma oziroma delfinjima glavica, ki ležita simetrično nasproti na ovalnem okvirom. Takšne sponе poznamo npr. iz Ohrida (cf. V. Lahtov, *Lihnid* 1, 1957, 59 ss, tab. 8: 71) in Ságvárja (cf. E. Keller, o. c., sl. 18: 2) in Water Newtona (Huntingdonshire, Anglija) (cf. S. Chadwick-Hawkes, 43.—44. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 1962—1963 (1964) 206, sl. 14: 12). Primerjaj tudi sponе z ovalnim okvirom z zemljišča poznorimskega grobišča na Zgornjem Bregu na Ptuj (cf. I. Mikl-Curk, ČZN NV 2, 46 ss, tab. 5: 2) in iz Dunapentela — Intercise, cf. *Intercisa II*, *Archaeologia Hungarica* 36 (1957), sl. 104.

¹⁷ Primerjaj npr. najdbe tipa spon z usločnim okvirom z zaključki v obliki

dveh rogljev z zemljišča rimske naselbine in poznorimskega grobišča na Zgornjem Bregu na Ptujju, grob 23 (cf. I. Mikl-Curk, ČZN NV 2, tab. 5: 4. Ead., AV 15—16, 1964—1965, 259 ss, tab. 3: 4) in iz Keszthelyja, grobišče Dobogó, grob 44 (cf. K. Sági, o. c., 214, sl. 58: 7) etc.

¹⁸ Primerjaj npr. razvojno povezanost med tipom pasne sponse iz Dunapentela — Intercise (cf. *Intercisa II*, Archaeologia Hungarica 36 [1957] sl. 104: 3) in odlitkom tipa pasne sponse iz časa velikega preseljevanja ljudstev, najdenega na Glaubergu (Zgornje Hessensko, ZRN), ki je datiran v drugo polovico 5. stoletja (cf. H. Klumbach, *Saalburg Jahrbuch* 9, 1939, 47, tab. 23: 8), ali med tipom pasne sponse iz Drnovega, moški grob / 1891 (cf. P. Petru, o. c., tab. 1: 14) in tipom pasne sponse velikega preseljevanja ljudstev iz Musljumove, knežji grob (Perm, Sovjetska zveza), datiranim v prvo polovico 5. stoletja (cf. J. Werner, *Beiträge zur Archäologie des Attila-Reiches*, Bayerische Akademie der Wissenschaften, phil. — hist. Klasse, Abhandlungen NF 38 B [1956] tab. 59: 2, karta 8 [odslej *Attila-Reich*]).

¹⁹ Bronasta pasna spona iz Spantova, grob 4 je po obliki povsem identična, le število zakovic z risbe ni razvidno, cf. B. Mitrea-C. Preda, *Necropole din secolul al IV lea e. n. in Muntenia* (Nécropoles du IV e siècle de notre ère découvertes en Munténie), Biblioteca de arheologie 10 (1966) 207, sl. 10.

²⁰ Oblika okvira bronaste pasne sponse iz Mogošanov, grob 66, povsem ustreza, le okvir je bolj razpotegnjene ovalne oblike, cf. G. Diaconu, *Mogoşani, necropola din secolul IV. e. n.* (1970) sl. 13: 7 (odslej *Mogoşani*).

²¹ Karto razprostranjenosti tipa pasnih spon Ljubljana, moški grob / 1885 — Spantov, grob 4 — Mogoşani, grob 66 glej na sl. 5.

²² Po B. Mitrei in C. Predi je konec grobišč Sintana de Mureş — Černjahovo, med katere se uvrščata tudi Spantov in Mogoşani, mogoče postaviti v konec 4. stoletja. Za zdaj je še premalo dokazov za domnevo, da bi mogla ta kultura preživeti leto 400. Zelo verjetno je izginila v zadnji četrtini 4. stoletja. Propad kulture Sintana de Mureş — Černjahovo soppada s prodorom Hunov v donavsko-karpatski prostor. Zanimiva je tudi ugotovitev, da pomeni stari *limes Transalutanus* skrajno zahodno mejo grobišč kul-

ture Sintana de Mureş — Černjahovo (cf. B. Mitrea-C. Preda, o. c., 186 s).

²³ G. Diaconu, *Mogoşani*, sl. 13: 1.

²⁴ G. Diaconu, *Tirgşor, necropola din secolele III—IV e. n.*, Biblioteca de arheologie 8 (1965) tab. 95: 8; 123: 5.

²⁵ Po Ambrozu so pasne sponse običajne v vsej černjahovski regiji od Donca do Mureşa, na Krimu (Inkerman, Sovhoz 10, Kerč, Haraks — z novci 4. stoletja), na Oki, v Baškiriji, na severnem Kavkazu in Obhaziji, cf. A. K. Ambroz, *Sovetskaia arheologija* 1971/2, 102, sl. 2: 6—8 (7 — primer iz Spantova, grob 4).

²⁶ Primerjaj npr. spono iz groba 67 v Spantovu, cf. B. Mitrea-C. Preda, o. c., 170, sl. 94: 1.

²⁷ Primerjaj npr. pasno spono iz Sintana de Mureş, cf. E. Brenner, 7. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* (1912), 1915, sl. 1: 7 ab.

²⁸ Grob je datiran v prvo polovico 5. stoletja oziroma v Atilin čas, cf. J. Werner, *Attila-Reich*, 122 Nr. C 20, tab. 15: 17.

²⁹ Za datacijo obeh grobov cf. op. 15 (cf. P. Detev, o. c., 150 s., sl. 17).

³⁰ Bronasta pasna spona ima okvir ledvičaste oblike. Trn je na zadnji strani top, na sprednji strani koničast. Na topem koncu je večkrat prečno nazlebljen. Skeletni grob 232 je bil najden na tistem delu severne emonske nekropole, kjer se je konec 4. stoletja pokopavalni prostor zmanjšal na obseg med Trdinovo, Masarykovo in Prešernovo cesto (kareja A in C), cf. L. Plesničar, *Severno emonsko grobišče*, Katalog in monografije 8 (1972), 9, 50, tab. 64: 8.

³¹ Primerjaj npr. ohranjene okvire pasnih spon z bolj prišiljenim prednjim konceom trna iz groba 40 in groba 39 v Mogoşanih, cf. G. Diaconu, *Mogoşani*, sl. 13: 4, 15.

³² Srebrna pasna spona z ledvičastim okvirom in okovom s tremi zakovicami ter z bolj koničastim presegačim trnom je bila najdena v zaključeni grobnici celoti, ki je datirana bodisi v čas okoli 450 (cf. W. Veeck, *Die Alamannen in Württemberg*, Germanische Denkmäler der Völkerwanderungszeit 1 [1931] 64, sl. 7) bodisi v čas kmalu po 500 (cf. H. Kühn, *Die germanischen Bügelfibeln der Völkerwanderungszeit* 1 [1965, reprint] 134 s, sl. 32, karta 10).

³³ W. Veeck, o. c., tab. 48 B: 4.

³⁴ W. U. Guyan, *Das alamannische Gräberfeld Schleithem — Hebsack*, Ma-

terialhefte zur Ur- und Frühgeschichte der Schweiz 5 (1965) tab. 15: a.

³⁵ H. Klumbach, o. c., 47, tab. 23: 8.

³⁶ C. Courtois, *Les Vandales et l'Afrique* (1955) 178, op. 5, § 6; tab. 9. — Pri annabskih najdbah, konkretno pri prej omenjeni pasni sponi, moramo omeniti tudi njeno najnovejšo objavo (v odlični risbi), ki kaže na ovalnem okovu vrezan figuralni prizor: boj vojščaka z levom, cf. G. G. Koenig, *Madriider Mitteilungen* 22, 1981, 307 s, sl. 3. — G. G. Koenig (o. c., 344 s, sl. 18 b) prinaša še en zanimiv primer ledvičaste pasne sponे z ovalnim okovom (z vrezano figurarno upodobitvijo fantastične zveri), ki je bil najden v Sirakuzi in je »vzhodnogermanskega značaja«, torej iz kulturnega kroga Vandalov. — V zvezi z vandalskimi pasnimi sponami moramo narediti še manjši ekskurz o nekaterih primerih ledvičastih pasnih spon z ovalnim okovom. Predvsem je zanimiva Diaconova misel, da so pasne sponе vpeljali v čer-njahnovski kulturo Sarmati in nosilci kulture Przeworsk, same sponе pa da so rimskega porekla (cf. G. Diaconu, *Tirgşor*, 142). Torej naj bi bila vzhodna Evropa izhodišče razvojne poti barbarskih ledvičastih pasnih spon z ovalnim okovom. Dolgotrajnost uporabe takšnih spon npr. dokazuje primerek iz groba v Ceparih (Transilvanija, Romunija), ki je datiran celo v 5. stoletje (sl. 4: 9) (cf. D. Protase, *Dacia N. S.* 4, 1960, 574, sl. 3: 4; 4: 1). Če gledamo alamanski prostor, najdemo bolj ali manj identične sponе tipa, ki je znan v Nagoldu. Vsekakor pomeni posebno varianto tega tipa pasna spona iz alamanskih grobov v Ulmu (Virtemberško) z okrašenim ovalnim okovom (sl. 3: 13) (cf. K. D. Hassler, *Das alemanische Todtenfeld bei Ulm* [1860] 26, tab. 4: 2). Varianto nagoldskega tipa pasnih spon lahko vidimo tudi v sponi, ki je bila najdena v Arifridovem grobu v *Thurburbo Maius* (Tunizija) (sl. 4: 12) (cf. C. Courtois, o. c., 178, op. 5, § 3. G. G. Koenig, o. c., sl. 6: d 4). Pogled na karto pokaže, da so uporabljali nagoldski tip pasnih spon zlasti Alamani, vendar sorodnost vandalske variante sponе opozarja na močnejše medsebojne vezi, kljub veliki daljavi v smeri sever—jug. Spona glauberskega tipa je tudi zelo podobna Nagoldu; značilnost obeh je majhen ovalen okov, trn pa je dolg. Klumbach stavlja Glauberg v drugo polovico 5. stoletja (o. c., 47, tab. 23: 8), vendar je bistveno prav to, da gre tudi pri tem najdišču za

naselitveno ozemlje Alamanov. V srednji Evropi imamo poseben tip pasne sponе, ki se pojavlja tako v knežjem grobu v Blučini kot v grobu iz Novega Šaldorfa (sl. 4: 3, 7). Obe sponi sta datirani v drugo polovico 5. stoletja. Blučinski primer (skoraj polkrožen okvir z majhnim polkrožnim okovom, cf. K. Tihelka, *Pam. arch.* 54, 1963, 494, sl. 10: 6) je še hunsodoben, primer iz Novega Šaldorfa (sl. 4: 7) (zelo podobna spona iste variante, cf. J. Werner, *Die Langobarden in Pannonien*, Bayerische Akademie der Wissenschaften, Abhandlungen der phil.-hist. Klasse NF 55 A [1962] 145, B tab. 57: 30) je verjetno v zvezi z naselitvijo Langobardov. Iz Panonije je zanimiv primer pasne sponе iz groba v Németkérju, ki sodi v prvo polovico 5. stoletja oziroma v Atilin čas. Posebnost sponе je širok trn, okrašen s pravokotno brušenim in vložnim almandinom (sl. 4: 4) (cf. *AAHung* 10, 1959, 209 ss, tab. 3: 8—11). Zelo pozen primer ledvičastih pasnih spon z ovalnim okovom je z nekropole Kormadin pri Jakovu v Sremu (sl. 4: 5), ki je datirana v čas od druge polovice 5. do sredine 6. stoletja in pripada Gepidom (cf. D. Dimitrijević, *Rad vojvodjanskih muzeja* 9, 1960, 5 ss, tab. 3: 27). — Pri prvem primeru ledvičaste pasne sponе iz Annabe, ki je v bistvu odlična mlajša paralela emonskemu primeru sponе z vrta Narodnega muzeja, naj opozorimo, da je datirana v čas okoli 500 in jo označujemo kot annabski tip (sl. 3: 14) (cf. C. Courtois, o. c., 178, op. 5, § 6, tab. 9. E. Salin, *La civilisation mérovingienne* 1 [1950] 302, sl. 89). Druga varianta tega tipa nam je znana iz groba 117 v Heillotu (Namur, Belgija) (sl. 4: 2). Okov heilloške sponе je okrašen s celično polihromijo, po obliki je spona neverjetno podobna annabski. Spona iz Heillota je datirana v konec 5. stoletja, kar je tudi odlična časovna vzporednica vandalskemu primeru. Obema sponama je blizu tudi majhna pasna spona s pritrjenim srebrnim lističem na okovu iz Carande (dép. Aisne), ki je datirana v konec 5. stoletja (cf. E. Salin, *La civilisation mérovingienne* 3 [1957] 179, 297, sl. 73). — Preostala sta le še dva primerja ledvičastih pasnih spon z okovom podkavste oblike, tudi iz Arifridovega groba v *Thurburbo Maius* (Pont du Fahs), iz časa okrog 500 (sl. 4: 10—11). Sponi sta zlati, s po enim vložnim almandinom (cf. C. Courtois, o. c., tab. 10. G. G.

Koenig, o. c., 312, sl. 6: d 2—3). Obema sponama je po obliki zelo blizu srebrna pasna spona iz Gültिंगena, Virtemberško (sl. 4: 6), ki sodi v isti čas kot primerek iz Nagolda (cf. W. Veeck, o. c., 34). Vse tri omenjene pasne spono pomenijo posebno razvojno varianto ledvičastih spon s podkvastim okovom, ki se uporabljajo vzporedno z osnovnim tipom. Tudi te spono so značilne tako za ozemlje Alamanov in Vandalov, zato je to nov namig o verjetnih tesnih medsebojnih vezeh teh dveh germanskih ljudstev.

³⁷ Annabska spona se od emonske loči predvsem po velikem ovalnem, lepo zaokroženem okovu in masivnem ploščatem trnu. Ledvičasta oblika okvira se pri obeh sponah dosti ne razlikuje.

³⁸ Glej npr. pasno spono iz Mindelheima, grob 107, cf. J. Werner, *Das alamannische Gräberfeld von Mindelheim* (1955) tab. 40: 1a).

³⁹ V op. 38 navedeni primer pasne spono je iz alamanskega poselitvenega prostora in je datiran v drugo tretjino 7. stoletja (o. c., karta 3).

⁴⁰ Najdba pasne spono iz katakomb v Kerču pripada vzhodnogotskemu poselitvenemu prostoru in je datirana v prvo polovico 5. stoletja ali v Atilov čas. Pasna spona je zlata in je razkošno okrašena z almandini, vloženi v celice na okovu in okviru, cf. E. Brenner, o. c., sl. 9: 1.

⁴¹ Pasna spona iz ženskega groba v Untersiebenbrunn (Dolnja Avstrija) pripada prav tako Vzhodnim Gotom (Ostrogotom), o. c., sl. 11: 3.

⁴² Kraljevski grob iz leta 481, cf. L. Lindenschmit, *Handbuch der deutschen Altertumskunde. Erster Theil: Die Alterthümer der merovingischen Zeit* (1880) 68 ss, sl. 2: C.

⁴³ Pasna spona je iz Atilovega časa, to je zadnjega desetletja prve polovice 5. stoletja, cf. D. Dimitrijević, J. Kovačević, Z. Vinski, *Seoba naroda* (1962) 81, št. 81, 1.

⁴⁴ Glej npr. železno pasno spono z ovalnim okovom, tavširano s srebrom v razkošni geometrični ornamentiki, iz alamanskih grobov pri Ulmu (cf. L. Lindenschmit, o. c., sl. 341).

⁴⁵ Primerjaj npr. zlato pasno spono iz groba v Ceparih v Transilvaniji, ki je datiran v 5. stoletje (cf. B. Protase, *Dacia*, n. s. 4, 1960, 569 ss, sl. 3: 4; 4: 1).

⁴⁶ Primerjaj npr. pasno spono iz Nemetkérja (Madžarska), ki ima zadnji del trna okrašen z vložnim pravokotnim almandinom (AA *Hung.* 10, 1959, 209 ss, tab. 3: 11—11 a). Primerjaj tudi srebrno pasno spono s sledovi pozlate in tremi ležišči za almandine, od katerih se je ohranil le eden, iz Kormadina pri Jakovu, cf. D. Dimitrijević, J. Kovačević, Z. Vinski, o. c., 80, tab. 7: 1 (gepidaska, iz prve polovice 6. stoletja).

⁴⁷ Primerjaj npr. tip srebrne pasne spono iz knežjega groba v Blučini, okrožje Brno — Venkov na Moravskem, ki je datirana v drugo polovico 5. stoletja (cf. K. Tihelka, *Památky archeologické* 54, 1963, 494, sl. 10: 6).

⁴⁸ Za dosedanje proučevanje poznorimskih in barbarskih pasnih spon cf. H. Bullinger, *Spätantike Gürtelbeschläge*, *Dissertationes archaeologicae Gandenses* 12/A, B (1969). S. Chadwick-Hawkes, o. c., 155 ss. E. Keller, o. c., K. Sági, o. c.

⁴⁹ Cf. op. 39, 41 etc.

⁵⁰ Cf. op. 44, 46 etc.

⁵¹ Cf. op. 41, 46 etc.

⁵² Za ozemlje Slovenije in Jugoslavije bi bil takšen zemljevid zelo koristen, saj bi lahko sledili bodisi importu iz velikih obrtnih središč poznega rimskega imperija bodisi bi se nekatere variante teh pasnih spon izkazale za avtohtone. Zemljevid najdb bi kazalo sploh osredotočiti na jugovzhodni alpski in predalpski prostor.

⁵³ Enako velja tudi za čas velikega preseljevanja ljudstev, ko bi posamezne tipe in variante barbarskih izdelkov lahko kartirali glede na razprostranjenost poznorimskih skupin pasnih spon.

Zusammenfassung

Das Männergrab / 1885, wie wir den ältesten Fund aus der Zeit der Völkerwanderung in Emona bezeichnen, wurde im Sempeter 1885 beim Ausheben eines Abflußgrabens an der Nordseite des Krainischen Landesmuseums Rudolfinum, des gegenwärtigen Narodni muzej (Nationalmuseum) in Ljubljana, entdeckt. Es handelt sich um eine kleinere, höchstwahrscheinlich barbarische Nekropole, die mit Hinsicht auf die übrigen emonischen Nekropolen gänzlich isoliert ist und sich im Museums-garten zwischen der Nordfassade des Museums und der Tomšičgasse (der ehemaligen Knafelgasse) ausdehnt.²⁻³

Das Männergrab / 1885 hat mit erschöpfendem Bericht der Kustos Dragotin Dežman (= Carl Deschmann) dokumentiert; an der linken Skelettseite lag ein eisernes Messerchen (nicht erhalten), in der Mitte aber eine silberne Gürtelschnalle mit übergreifendem stumpfem Dorn; außerdem wurden einige Gefäßscherben und zwei Kupfermünzen gefunden (*Maximinus Daza*, geprägt in *Siscia*, und eine unbestimmbare Münze aus der Konstantinzeit).⁴ Dežman hat über den Fund der »merowingischen« Gürtelschnalle schon bald nach der Entdeckung einen fachlichen Bericht vorgelegt,⁵⁻⁶ bildlich wurde jedoch der ausgegrabene Gegenstand erstmals erst in Müllners prominentem fotografischem Katalog veröffentlicht.⁷ Außer einigen neueren Zitierungen (cfr. vor allem D. Vuga, *Balcano — Slavica* 9, 1980, 18, 24) hat die Schnalle aus dem Männergrab / 1885 auch schon die erste gezeichnete Veröffentlichung erlebt, und zwar im Katalog der älteren Funde aus den emonischen Nekropolen, als »Zufallsfund«, obwohl der Verfasser der Monographie richtig die Entdeckung des Skeletts mit der Beigabe einer »Gürtelschnalle mit stumpfer Zunge« aus dem Garten des Narodni muzej, zutreffend im Jahr 1885 und nicht 1886, zitiert (cfr. S. Petru, *Emonske nekropole*, Katalogi in monografije 7 [1972] 16 [mit Karte], 127, 132, Nr. 134, Taf. 93: 22). Die Gürtelschnalle aus dem Männergrab / 1885 wird in der römischen Sammlung des Narodni muzej verwahrt und hat die Inv. Nr. R 2164 (**Abb. 1**); als Fundstätte der Schnalle ist das »Rudolfinum« angeführt, was schon der Kustos Alfons Müllner eingetragen hat.

Die Gürtelschnalle aus dem Männergrab / 1885 ist entwicklungsmäßig eng mit den spätromischen Gürtelschnallen mit ovalem Beschlag verknüpft. Sie dürfte sich aus der Gruppe der Gürtelschnallen mit geschweiftem Rahmen entwickelt haben.^{8a} Unsere Annahme wird z. B. durch den gegenseitigen Vergleich der zwei Typen dieser Gürtelschnallengruppe aus Burgheim, Grab 21 (1953) (Bayern) und aus Ságvár (Kom. Somogy, Ungarn) bestätigt.⁹ Allerdings kann die Möglichkeit von Einflüssen seitens der Gürtelschnallen mit halbkreisförmigem oder ovalem Rahmen nicht gänzlich ausgeschlossen werden, ohne Rücksicht auf die Beschlagform (**Abb. 2: 1—12**).^{10—12} Die einzelnen Entwicklungstypen der spätromischen Schnallen mit ovalem Beschlag sind in den Grabverbänden gut datiert, und zwar mit Obolussen und anderen charakteristischen Beigaben. Die Gruppe der Gürtelschnallen mit geschweiftem Rahmen ist zur Zeit des Konstantius II (337—361) bzw. des Magnentius (350—353) anwesend, die Gruppe der Schnallen mit ovalem Rahmen von der Mitte bis zum Ende des 4. Jh., usw.^{13—15} Groß ist auch das Verbreitungsgebiet der einzelnen Gruppen mit ovalem Beschlag, z. B. der Schnallen mit ovalem Rahmen, der Schnallen mit geschweiftem Rahmen, usw.^{16—17} Eng ist auch die Verbindung einiger Typen von Einzelgruppen der spätromischen Gürtelschnallen mit den barbarischen Schnallen des 5. Jh. im ausgedehnten Raum zwischen Ost-, Mittel- und Südeuropa und Nordafrika.¹⁸

Als unmittelbare Parallelen zum Typ der nierenförmigen Gürtelschnalle aus dem Männergrab / 1885 erscheinen nur barbarische und finden sich in der rumänischen Region Muntenien (Walachei). Zwei solche sind die Schnallen aus Spantov, Grab 4 und aus Mogoşani, Grab 66, die gemeinsam mit unserer Schnalle zwei Sondervarianten desselben Typs darstellen (**Abb. 3: 1—2**).^{19—21} Beide rumänischen Gräber gehören zu den Nekropolen der Kultur Sîntana de Mureş (Maros Szént Anna) — Černjahovo (Tscherniachow). Aus dem Bereich derselben Kultur sind auch mehr oder weniger

verwandte Entwicklungstypen der nierenförmigen Gürtelschnallen bekannt, z. B. in Mogoşani, Grab 52, in Tîrgşor, die Gräber 129 und 238, usw. In der Kultur Sintana de Mureş — Černjahovo sind auch zahlreiche Typen anderer Schnallengruppen vertreten, entweder mit nierenförmigem Rahmen und rechteckigem Beschlag oder mit ovalem Rahmen und rechteckigem bandförmigem Beschlag.^{22—27} Die zeitlich und entwicklungsmäßig etwas jüngere Parallele zum Typ der nierenförmigen Gürtelschnallen aus Spantov, Grab 4 und aus Mogoşani, Grab 66, ist der Typ derselben Schnallengruppe aus dem Doppelgrab in Kerč, Glinišče 1896 (Sowjetunion), der die Fortsetzung der Černjahover Schnallenformen im Schwarzmeerbereich bedeutet.²⁸ Entwicklungsmäßig und zeitlich ist den zwei Schnallen aus Spantov, Grab 4, und aus Mogoşani, Grab 66, auch der Typ der spätrömischen Gürtelschnalle (oval) aus dem gemauerten Doppelgrab in Pravišče (Bz. Plovdiv, Bulgarien) sehr nahe. Dieser Fund ist wichtig wegen der Möglichkeit der unmittelbaren Einwirkung auf die Entwicklung der Gürtelschnallen mit nierenförmigem und ovalem Rahmen aus der römischen Provinz Thrazien im Territorium der Kultur Sintana de Mureş — Černjahovo, bzw. auf die spätere Entwicklung der Schnallentypen in der Völkerwanderungszeit.²⁹ Eine nahe Parallele zum Typ der Gürtelschnallen Ljubljana, Männergrab / 1885 — Spantov, Grab 4 — Mogoşani, Grab 66, ist auch die Schnalle aus Grab 232 der emonischen Nordnekropole, Karree A, die sich gleichfalls enger mit einigen ähnlichen Funden aus dem Bereich der Kultur Sintana de Mureş — Černjahovo in Verbindung setzen läßt.^{30—31} In Mitteleuropa sind einige nähere Analogien zur Gürtelschnalle aus dem Männergrab / 1885 erwiesen, doch weichen diese in Einzelzügen ab und bedeuten jüngere Entwicklungstypen der Gruppe der nierenförmigen Gürtelschnallen mit ovalem Beschlag. Diese Funde binden sich vor allem an das Besiedlungsgebiet der Alamannen (Württemberg in Westdeutschland). Von dort sind zwei unterschiedliche Typen mit Varianten bekannt. Einen Typ stellt die Schnalle aus dem Grabverband in Nagold dar, und Varianten sind in Knittlingen, auch in Württemberg, und in Schleithem — Hebsack (Schaffhausen, Schweiz) gefunden worden.^{32—34} Den zweiten Typ stellt der Abguß der Gürtelschnalle nach einem auf Glauberg (Oberhessen in Westdeutschland) gefundenen Gußmodell dar.³⁵ Alle diese Beispiele alamannischer Gürtelschnallen stammen aus der zweiten Hälfte des 5. Jahrhunderts. Ein entwicklungsmäßig sehr junges Beispiel ist die Schnalle aus dem zerstörten Grab in Annaba (Bône) — *Hippo Regius* (Algerien), die in Zusammenhang mit der Anwesenheit der Vandalen in Nordafrika steht.³⁶ Die annabische Gürtelschnalle unterscheidet sich von unserer emonischen schon wesentlich in Einzelzügen, obwohl sie die archaische Form beibehalten hat.

Für das Studium der Gruppe der nierenförmigen Gürtelschnallen mit ovalem Beschlag aus der Völkerwanderungszeit ist von Bedeutung vor allem die Tatsache, daß wir es mit zahlreichen Typen und Varianten innerhalb der primären Gruppe zu tun haben. Neben Schnallen mit gewöhnlichem, unverziertem Ovalbeschlag, die bei einigen germanischen Völkern durch das ganze 6. Jh. ins Frühmittelalter fort-dauern, erscheint in der frühen Völkerwanderungszeit auch die luxuriöse Verzierung von Rahmen und Beschlag. Bekannt ist das Verziern goldener Gürtelschnallen im Polychromiestil, z. B. an den Funden aus Kerč, Untersiebenbrunn (Frauengrab), vom Childerichgrab in Doornick (Tournai), Neştin, usw.^{38—43} Die Verzierung der Gürtelschnallen dieser Gruppe wurde bei den Westgermanen auch in der Tauschierungstechnik fortgesetzt.⁴⁴ Doch wurden neben luxuriösen nierenförmigen Gürtelschnallen häufig auch gewöhnliche nierenförmige Schnallen mit ovalem Beschlag und Schnallen mit lediglich einigen verzierten Rahmen- und Beschlagteilen verwendet.^{45—46} Im 5. Jh. kommt es auch zur Entwicklung der Gruppen ovaler Schnallen mit Ovalbeschlag.⁴⁷ So stellen die Gürtelschnallen mit Ovalbeschlag einen großen Fundkomplex aus der Völkerwanderungszeit dar, der auf den Entwicklungsrichtlinien der späten Römerzeit gründet. Die einzelnen Typen und Gruppen sind der Verwendung und dem Geschmack ihrer Träger, unterschiedlicher Barbarenvölker, angepaßt. Bei vielen Typen dieser Schnallengruppe, sei es bei luxuriösen oder bei gewöhnlichen Beispielen von Gürtelschnallen, läßt sich nicht einwandfrei beurteilen, ob es sich um Erzeugnisse aus dem Zeitraum des Spätimperiums oder der großen Barbarenwanderungen handelt. Für zahlreiche Schnallen ist am entsprechendsten die spätrömische zeitliche Einordnung, obwohl sie sehr verläßlich datiert werden können.^{48—51} Die Kartierung der Funde von einzelnen Schnallengruppen aus der spätrömischen Zeit und der großen

Barbarensiedlung wird vielleicht ihren Ursprung erweisen und den Umfang ihrer Verwendung enthüllen.

Die zwei emonischen Gürtelschnallen, die wir in der vorliegenden Abhandlung erörtert haben (zwar vor allem die Schnalle aus dem Männergrab / 1885) sind also im Raum beheimatet, den die Kultur Sintana de Mureş — Černjahovo beherrscht (nach rumänischen Ermittlungen soll es sich um autochthone karpische und dakisch-romanische Elemente handeln, ohne germanische Charakteristika, cfr. B. Mitrea, C. Preda, o. c., 186 ff., doch sind wir der Ansicht, daß eben wegen der geschichtlichen Ereignisse am Unterlauf der Donau Ende des 4. Jh. die Goten nicht übersehen werden dürfen). Unter den Einflüssen aus dem römischen Imperium entwickelte sich in der Walachei die spezifische Form der nierenförmigen Gürtelschnallen mit Ovalbeschlag. Da wir wissen, daß die nomadischen Hunnen um das Jahr 374 die große Völkerwanderung auslösten, ist wahrscheinlich, daß es sich bei den zwei emonischen Gürtelschnallen um einen entfernten Widerhall dieses geschichtlichen Geschehens handelt. Das Männergrab / 1885 und das Grab 232 aus der emonischen Nordnekropole können bereits in Zusammenhang mit dem Einfall der Quaden und Sarmaten nach Italien im Jahr 374, durch die karstischen Notsperren, stehen (cfr. B. Saria, *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo* 20, 1939, 146 Anm. 178), wo im Konglomerat der Barbaren auch Stämme aus der Walachei gewesen sein können. An die Möglichkeit einer Verbindung mit diesem Ereignis läßt uns eben die Nähe des Frauengrabes / 1964 aus dem Garten des Narodni muzej in Ljubljana (cfr. V. Stare, o. c., 198, Taf. 9: 1—4) mit der beigegebenen Fibel aus der zweiten Hälfte des 3. bis zur ersten Hälfte des 4. Jh. denken (ein Derivat des Fibeltyps mit zurückgebogenem, metopenartig verziertem Fuß [die Zeichnung von V. Stare entspricht nicht den Tatsachen!], die unmittelbare Parallelen in den Urnennekropolen in Očkov bei Piešťany und in Šal'a in der Slowakei hat [cfr. T. Kolník, *Slov. arch.* 4, 1956, 233 ff., Fig. 9: 12. Id., *Slov. arch.* 12, 1964, 409 ff., Fig. 6: 10], in einem Territorium, wo neben unidentifizierten Einwohnern auch die germanischen Quaden ansässig waren). Das Männergrab / 1885 (und das Grab 232) kann vielleicht mit einem Barbareneinfall nach Pannonien im Jahr 391—392 verbunden werden, als man präventiv auch die natürlichen Alpensperren mit Mauern verstärkt haben soll (cfr. B. Saria, o. c., 146 f. Anm. 177). Die wahrscheinlichste Möglichkeit für die Bestattung eines Mannes (offenbar eines Kriegers) im Grab aus dem Jahr 1885 scheint jedoch eben der Feldzug von Alarichs Wisigoten im Jahr 403, als sich das Barbarenheer einige Zeit auch im emonischen Ager aufhielt (o. c., 146 f. Anm. 177. J. Klemenc, *Ptujski grad v kasni antiki*. Dela 1. razreda SAZU 4/1950/63—67). Auch der späte Entwicklungstyp der Kreuzfibel mit Zweibelchen aus dem Ende des 4. Jh. (zur Datierung cfr. E. Keller, o. c., Fig. 11: 12; 12), gefunden auf dem Bauplatz des Rudolfinums, bestätigt die Datierung der isolierten kleinen Gruppe der vermutlich ausschließlich barbarischen Gräber ins letzte Viertel des 4. Jh. oder spätestens in die Zeit um das Jahr 400.